

Л. В. Привалова,
к. е. н., Дніпропетровська державна фінансова академія
Л. А. Шило,
к. е. н., Дніпропетровська державна фінансова академія

ФІНАНСОВІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Сформульовано власне визначення терміна "сталий розвиток" з урахуванням фінансових передумов. Визнано, що забезпечення якісного рівня життя людини перебуває у центрі всього того, що має відношення до сталого розвитку. Встановлено особливості фінансової підтримки у забезпеченні сталого розвитку.

Own determination of term "steady development" is Formulated taking into account financial pre-conditions. It is acknowledged that providing of high-quality standard of living of man is in the center of all that which relates to steady development. The features of sponsorship are set in providing of steady development.

Ключові слова: моделі соціо-еколого-економічного розвитку, фінансові передумови, сталий розвиток, економіка України.

ВСТУП

Пріоритетність економічних цілей перед соціальними та екологічними зумовили суттєву деформацію реальних цінностей суспільства, яка спостерігається дотепер. Останніми роками переважна частина населення не відчуває суттєвих позитивних змін щодо якості свого життя та стану навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим існує нагальна потреба у всебічній оцінці впливу економічної, соціальної та екологічної складових на якість життя населення з огляду на пріоритетність реалізації політики сталого розвитку для України та необхідність поліпшення якості життя. Тому розроблення фінансових передумов формування моделі сталого розвитку України, яка базувалася б на рівнозначному врахуванні показників економічної, соціальної та екологічної складових, є важливою науковою проблемою.

Початок досліджень з проблематики оцінки якості життя населення в умовах сталого розвитку покладено у працях Дж. Гілберта, Дж. Форрестера, Е.М. Вексера, Б.А. Райзберга. Їх ідеї набули розвитку у працях вітчизняних дослідників, зокрема А.І. Белоус, А.С. Булатова, В.К. Ломакіна, Л.Г. Мельника, М.К. Шапочки, С.М. Бобильова, Н.Ф. Вінокурової, В.В. Трушина, К.М. Хоруженка, І.І. Мазура, Г.В. Осіпова, А.Д. Некипілова, І.В. Недіна, О.М. Теліженка, Л.В. Жарової, Н.В. Караєвої, П.В. Тархова, Є.М. Черепова. Аналіз свідчить, що більшість досліджень з оцінки якості життя пов'язується переважно з економічними та соціальними показниками, при цьому фінансовим та екологічним аспектам відводиться другорядна роль. Відсутній обґрунтований механізм формування фінансових показників за якісним складом та кількістю, не враховується взаємозв'язок між складовими якості життя, недосконалою є критеріальна база для порівняння отриманих результатів.

ЗАВДАННЯ

— сформулювати власне визначення терміна "сталий розвиток" з урахуванням фінансових передумов;
— визнати, що забезпечення якісного рівня життя людини перебуває у центрі всього того, що має відношення до сталого розвитку;
— встановити особливості фінансової підтримки у забезпеченні сталого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Концепція сталого розвитку суспільства має достатньо тривалу історію. Її виникненню та розробці сприяли об'єктивні передумови, що склалися у світі у другій половині ХХ століття. Зазначений період характеризувався надзвичайними темпами економічного розвитку, який відбувався без належного обліку можливостей навколишнього природного середовища, граничних господарських навантажень на нього, потенційної ємності біосфери.

У 60—70 роках після виходу в світ першого доповіді Римського клубу "Межі зростання" актуалізувалися питання глобальних проблем людства як таких, що стосуються всього людства, зачіпають інтереси та долі усіх країн, народів та соціальних верств; вимагають для свого вирішення співпраці всіх держав та народів і призводять до значних економічних і соціальних втрат, а під час загострення можуть загрожувати існуванню цивілізації.

Найбільш вагомими сучасними глобальними проблемами людства, узагальнені авторами, представлені на рис. 1.

Виходячи з аналізу складу глобальних проблем, причини деградації світової екологічної системи можна поділити на дві групи: нераціональне природокористування та забруднення довкілля відходами людської діяльності.

Прикладом деградації навколишнього природного середовища в результаті нераціонального природокористування є обезліснення та виснаження природних ресурсів. Зокрема, під час виникнення землеробства та скотарства лісами було вкрито 62 млн км², а з урахуванням чагарників — 75 млн км² (що складало 56% всієї суші). За 10 тис. років площа лісів скоротилась до 40 млн км² (до 30%), причому майже всі первинні ліси було замінено вторинними. Тільки у 1950—1980 рр. площі лісів на Землі скоротились на 15%. За даними продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), в середині 80-х років щороку знищувалось 11 млн га лісів внаслідок розширення орних земель та пасовиськ, зростання заготівлі деревини.

За підрахунками вчених, внаслідок нераціонального землекористування людство під час неоліту втратило 2 млрд га продуктивних земель. Внаслідок деградації ґрунтів щороку з світового сільськогосподарського обороту вибуває біля 7 млн га родючих земель. На кінець 80-х років 1/2 цих втрат припадала на чотири держави: Індію, Китай, США, Радянський Союз.

Друга причина деградації світової екологічної системи — забруднення відходами виробництва та невиробничої діяльності людини. В структурі твердих відходів у 70-80 роках переважали виробничі та гірничо-виробничі відходи. В цей час спостерігалась деградація водного середовища, оскільки для розбавлення однієї одиниці стічних забруднених вод у середньому необхідно від 10 до 200 одиниць чистої води [1].

Протягом 1950—1990 рр. світовий обсяг викидів вуглеводнів збільшився у 4 рази — до 6 млрд т, або 22 млрд т вуглекислого газу. Основна частина викидів припадала на економічно розвинені країни світу. В зв'язку зі збільшенням обсягів викидів фреону захисний шар атмосфери зменшився на 2—5%, що призвело до виникнення "озонових дір". Внаслідок порушень довкілля, зокрема зміни середовища існування рослин та тварин, гостро постала проблема скорочення біологічного різноманіття на Землі.

Наведені факти свідчать про те, що у 70—80-х роках спостерігалась деградація глобальної екологічної системи та розгортання глобальної екологічної кризи. Її соціальними наслідками стали недостатня кількість продовольства, зростання захворюваності населення, збільшення масштабів міграції.

Не останню роль у погіршенні ситуації відіграла демографічна криза. Чисельність населення світу протягом всього часу існування людської цивілізації невинно збільшується: до початку нашої ери — 256 млн чоловік, 1000 р. — 280 млн чоловік, 1500 р. — 427 млн чоловік, 1820 р. — біля 1 млрд чоловік, 1927 р. — біля 2 млрд чоловік, 1959 р. — біля 3 млрд чоловік, 1974 р. — біля 4 млрд чоловік, 1987 р. — біля 4 млрд чоловік.

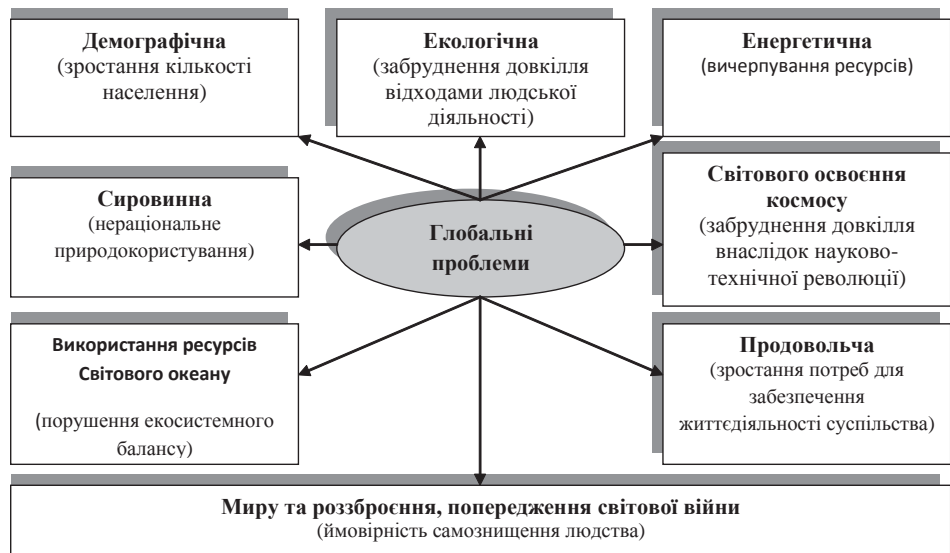

Рис. 1. Основні глобальні проблеми сучасності

У другій половині ХХ сторіччя середньорічний темп росту населення склав: у 50-х роках — 53,3 млн чоловік; у 60-х роках — 66,7; у 70-х роках — 70,3; у 80-х роках — 86,4 млн чол. [2].

Демографічний вибух призвів до того, що у 80—90 роках посилилась концентрація трудових ресурсів у країнах, що розвиваються. Чисельність робочої сили в них збільшувалась у 5—6 разів швидше, ніж темпи промислового розвитку. До того ж 2/3 світових ресурсів робочої сили сконцентрувалося у країнах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку.

У другій половині ХХ сторіччя також актуалізувалась проблема забезпечення людства паливно-енергетичними та сировинними ресурсами, пов'язана з їх обмеженістю, невідповідністю їх розміщення рівню розвитку виробничих сил. Внаслідок науково-технічної революції підвищилась потреба в ресурсах, які раніше не використовувались. У середині 70-х років у країнах, що розвиваються, було сконцентровано 50% розвіданих запасів мінеральних ресурсів, а обсяг обробної промисловості складав лише 13—14% відносно розвинених країн світу (відповідно 23% запасів та 67% підприємств). У 70-х роках стрімко підвищилась роль нафти, світова енергетика перейшла на рідке паливо. Таким чином, середині 70-х років спостерігалися енерго-ресурсні кризи, які значно вплинули на розвиток світової економіки. Якщо у 1973 р. 1% ВВП промислово розвинених країн спрямовувався на імпорт сировини, то до початку 80-х років він збільшився до 5% сукупного валового внутрішнього продукту [1].

Таким чином, протягом 70—80-х роках ХХ сторіччя сформувалися соціально-економічні та екологічні передумови переходу до нової концепції суспільного розвитку, яка, синтезуючи основні елементи всіх попередніх парадигм, спрямовувалась на вирішення трьох ієрархічно взаємопов'язаних цілей:

- фінансово-економічних (пов'язаних з підтримкою сталого масштабу ефективної економіки, який відповідав би екологічній системі);

- соціальних (передбачають справедливе розподілення ресурсів та можливостей не тільки в межах теперішнього покоління, а й між теперішніх та майбутніх

покоління, поміж людиною та іншими біологічними видами);

— екологічних (спрямованих на ефективний розподіл ресурсів у часі, який адекватно враховував би природний капітал).

У зв'язку з цим наприкінці ХХ сторіччя в економічній теорії та міжнародній практиці почало активно використовуватися поняття "Sustainable Development", яке українською мовою перекладається як стійкий або сталий розвиток (СР). Це поняття ввійшло в практику після схвалення Генеральною Асамблеєю ООН у 1987 р. "Брунтландської" доповіді "Наше спільне майбутнє" Міжнародної комісії з навколишнього середовища, очолюваної норвезьким прем'єр-міністром пані Г.Х. Брунтланд. СР налічує понад 60 визначень, сформульованих на різних мовах, тому важливе не лінгвістичне його значення, а саме зміст.

На базі цього поняття ґрунтується сучасна концепція сталого розвитку, прийнята на Всесвітній конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. У документах конференції сталий розвиток трактується як "розвиток, що задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби" [3].

У серпні 2002 р. в Йоганнесбурзі (Південна Африка) відбувся Всесвітній саміт зі сталого розвитку. Він підвів підсумки десятирічного періоду реалізації концепції та поставив нові завдання на найближчу перспективу. Впродовж останніх років проблеми сталого розвитку обговорювались на Євросаміті у м. Києві (травень 2003 р.) та Міжнародній конференції "Сталий розвиток — вимірювання і політика" у м. Осло (2005 р.) [3, с. 112—114].

Головним показником стійкості, розробленим Світовим банком, є заощадження ресурсів та інвестиції у розвиток. Особливостями управління в умовах стійкого розвитку є пріоритетна увага до використання ресурсів та інвестицій у людей. Для управління розвитком це, насамперед, означає використання нових методологій при врахуванні показників ресурсів та інвестицій. На практиці зазвичай управління концентрується на збереженні природного середовища як основної ресурсної бази та приділяє підвищену увагу до системи освіти та медицини як основи зростання людського капіталу [6, с. 106].

Цей підхід дає змогу вирішити принципові проблеми, пов'язані з управлінням ресурсним забезпеченням соціального розвитку. Передусім це проблема необ'єктивності управлінської інформації, зумовлена відсутністю належної технології вимірювання вартості соціального середовища та його компонентів як об'єктів управління. Концепція стійкого розвитку дає можливість розробити критерії для узгодження управлінських рішень щодо використання фінансових та матеріальних ресурсів із завданнями забезпечення стійкого розвитку. Орієнтована на них технологія вимірювання вартості забезпечує механізм розрахунків вигід від вкладень у розвиток не тільки сьогодні, а й у віддаленій перспективі.

В основу системи вимірювання покладено поняття мобільності та потужності системи, які об'єднують інші показники в єдину координатну ієрархічну мережу величин. До таких величин відносять велечину кількості населення, тривалість його життя її вік, коефіцієнт на-

роджуваності (смертності), рівень і якість життя, трудовий ресурс, трудову активність, зайнятість, потенційні, реальні та реалізовані можливості розвитку на різних рівнях, потреби (цілі, інтереси) та міру їх задоволення, характер і рівень споживання, характеристики виробництва і його відходів тощо. Використання вказаної мережі величин дає можливість подавати соціальне середовище у вигляді моделей поточкових мереж з розмірністю міри потужності, які мають вигляд математичних рівнянь і формульних співвідношень.

Принципова можливість вираження основних соціальних систем і процесів через мережу чітко верифікованих показників дає можливість створювати моделі управління стійким розвитком різного рівня та різної ефективності. Мінімальна модель має описувати зв'язки у рамках взаємодії конкретної людини та населення території із сектором його забезпечення.

Завданням соціального управління є забезпечення безперервного розвитку суспільства, яке досягається шляхом підтримки зростання ефективності використання потенційних можливостей суспільства, що виражається у темпах підвищення продуктивності в соціальній системі. Цей процес і можна назвати стійким розвитком суспільства як цілісний і неперервний у часі процес задоволення зростаючих потреб суспільства і людей як сьогодні, так і в перспективі [5, с. 22].

Безумовно, на сьогодні про такий розвиток можна говорити лише з багатьма обмеженнями. Стосовно і суспільства загалом, й окремих країн, скоріше, можна говорити про ситуацію, коли протягом одного періоду розвиток зберігається, а протягом іншого — не зберігається, тобто про нестійкий розвиток. Зокрема, характеризуючи сьогоднішню ситуацію, ми можемо говорити, що спостерігається виконання умов розвитку в сучасний момент, але не виконуються умови збереження темпів зростання ефективності в майбутньому.

Наслідком нестійкого розвитку є стагнація соціальної системи з наступною її деградацією й загибеллю. Невиконання умови збереження розвитку спричинює ситуацію припинення зростання й розвитку, що призводить до стагнації, а подальше зменшення ефективності використання повної потужності — до деградації. Причини, які перешкоджають стійкому розвитку суспільства, полягають, як правило, у неврахуванні в управлінській діяльності різноманітних соціальних інтересів. Тому ключовим питанням для управління стійким розвитком є забезпечення адекватного оцінювання довгострокових наслідків прийнятих рішень з боку органів державного управління [4, с. 132].

Неминучість переходу України до моделі сталого розвитку впливає з необхідності вирішення спільних для всього світового співтовариства глобальних проблем. Сама ця модель виникла як спроба знайти концептуальну платформу спільного виживання цивілізації, виходу з глобального (і особливо екологічного) кризового стану, недопущення світової катастрофи.

Поряд із загальними тенденціями і показниками моделі сталого розвитку, український аналог характеризується і своїми специфічними рисами та тенденціями, наприклад, особливостями української духовності й менталітету, історії і національних традицій, євразійськими культурно-етнічними та територіально-природни-

ми реаліями, унікальністю екологічної ситуації України і т.д. Тому визначення терміна "сталий розвиток" також потрібно відрізнити від трактувань закордонних фахівців.

Необхідно навести кілька визначень сталого розвитку, а саме:

— екологічна турбота, що сполучається з розвитком;

— поліпшення якості життя людини одночасно зі збереженням здатності підтримки екосистем;

— розвиток, заснований на принципі міжгенераційного, тобто передача в спадщину того ж чи удосконаленого внеску ресурсів, міжвидовій і міжгруповій рівності;

— розвиток, що задовольняє потреби сучасного покоління без нанесення збитку, забезпечує можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби;

— екологічні "вектори", що спрямовують розвиток;

— зміна у споживчих парадигмах убик доброякісних продуктів і зрушення в інвестиційних парадигмах убик підвищення ролі екологічного капіталу;

— процес, що прагне досягнення більш високого життєвого рівня.

Слід зазначити, що існує багато ситуацій, у яких формується наївне, неправильне розуміння сталого розвитку. Це шкодить ідеї і створює ризик її відкидання громадськістю й тими, хто приймає рішення. Інтерпретації поняття СР сильно відрізняються (рис. 2). Зокрема, це пов'язано з тим, що сталий розвиток частково був породжений побоюваннями, що матеріально комфортне життя, характерне для деяких країн, не зможе підтримуватися у глобальному масштабі з процесом росту населення. Як поняття сталий розвиток базується на двох, дуже часто протилежних традиціях: одна пов'язана з обмеженнями, які природа накладає на діяльність людини, а друга — з потенціалом для матеріального розвитку людини.

У підходах до визначення суті сталого розвитку на початкових етапах домінувала екологічна складова. Поступово сталий розвиток став охоплювати, поряд з екологічними, широке коло економічних та соціальних питань у їх взаємозв'язку та взаємозалежності з фінансовими. Останнім часом наслідки світової фінансової кризи, а також побоювання щодо настання наступних її хвиль виносять на перше місце саме фінансову складову.

З урахуванням викладеного вище сформулюємо власне визначення терміна "сталий розвиток". Сталий розвиток — це розвиток, спрямований на збереження можливостей біосфери для задоволення людських потреб з метою підвищення якості життя сучасних та прийдешніх поколінь з дотриманням принципів оптимальності та такий, що враховує регіональні особливості формування соціальної, фінансово-економічної та екологічної його (розвитку) складових. Дане визначення слід вважати антропоцентричним, оскільки у його основі лежить соціальна складова, яка тісно переплітається з екологічною та економічною. Таким чином, ключовим у СР, на наш погляд, як це впливає з даного визначення, є поняття якості життя.

Рис. 2. Аналіз інтерпретацій терміна "сталий розвиток"

ВИСНОВКИ

Отже, виконаний аналітичний огляд з проблематики сталого розвитку та його фінансових передумов свідчить про те, що:

— по-перше, вирішення фінансово-економічних, соціальних та екологічних проблем і досягнення рівноваги між ними для забезпечення якісного рівня життя людини перебуває у центрі всього того, що має відношення до сталого розвитку;

— по-друге, підходи до розв'язання проблем сталого розвитку безпосередньо пов'язані з комплексом питань ефективного функціонування регіональних та національних систем;

— по-третє, у забезпеченні сталого розвитку особливе місце відводиться проблемі його фінансової підтримки в площині трьох базових сфер: соціальної, економічної та екологічної.

Це означає, що характеристики сталого розвитку мають охоплювати у комплексі всі три (соціальний, фінансово-економічний та екологічний) вектори виміру через систему відповідних показників-індикаторів, формуючи та підтримуючи певну якість життя населення.

Література:

1. Балашов А.М. Управлінська парадигма сталого розвитку: орієнтири проектування / А.М. Балашов // Актуальні проблеми державного управління: зб.наук.-праць Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України. Вип. 1(33). — Одеса, 2011. — С. 4—9.

2. Губерная Г.К. Социально-экономические асимметрии как проблема совершенствования государственной региональной политики / Г.К. Губерная // Вісник економічної науки України. — 2010. — № 1. — С. 30—36.

3. Іваніцька О.М. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури: [монографія] / О.М. Іваніцька. — К.: Вид-во НАДУ, 2005. — 276 с.

4. Інноваційний розвиток України: політико-правові аспекти / В.Б. Авер'янов, С.С. Бульбенюк, В.П. Горбатенко та ін.; за ред.: В.П. Горбатенко; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького Нац. акад. наук України. — К.: Юридична думка, 2006. — 247 с.

5. Концепція державної регіональної політики / Затв. Указом Президента України від 25 травня 2001 р. // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 22. — С. 20—28.

6. Миколайчук М.М. Економічна політика регіонального розвитку в умовах глобалізації / М. Миколайчук. — К.: К.І.С., 2009. — 228 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2011 р.